

MINTAQADA AGROSANOATIDA HUDUDLARARO KLASTERLASH MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISHNING MINTAQQA IQTISODIYOTIGA TA’SIRI

Jo’rayev Farrux Do’stmirzayevich

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTT,
i.f.f.d., dotsent*

ORCID: 0009-0000-5657-9734

Abdullayev Olimjon G’ayratovich

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
“Iqtisodiyot” kafedrasida assistenti, erkin tadqiqotchi,*

Annotatsiya: *Maqolada mintaqqa iqtisodiyotida ishlab chiqarishni tizimlashtirishning eng maqbul yechimlaridan biri sifatida ko’rilayotgan klasterlashtirish hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi, chunki bu jarayon bir qator omillarni birlashtirib, kompleks rivojlantirishning o’ziga xos iqtisodiy tahlili, ularning ko’rsatkichlarning guruhlangan tizimi keltirilgan. Hududlarda agrosanoatni klasterlashtirish hududlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda tashkil etishda alohida e’tibor qaratiladigan ijtimoiy-iqtisodiy jihatlar tadqiqi keltirilgan.*

Kalit so’zlar: *Xizmatlar tarmog’i, agrosanoatni subklasterlashtirish, qishloq xo’jaligini modernizatsiya qilish, innovatsion rivojlanish, xarajatlarni minimallashtirish–klasterlar, salohitini baholash, optimallashtirish, klasterlashtirish.*

KIRISH Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotida ustuvor yo’nalish sifatida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, ishlab chiqaruvchi subyektlari faoliyatining samaradorligini oshirish va sanoatlashtirish hisoblanayotgan missiyada klasterlashtirishning muximlik darajasi ortib bormoqda. Jumladan, hududlar agrosanoatida klasterlarni optimal meyyorlarda shakllantirish ularni mintaqaning iqtisodiy salohiyatini oshirishda qo’shimcha imkoniyatlarni yaratmoqda.

Tarmoqni klasterlashtirish jarayonida tabiiy holatda bajarilishi shart bo’lgan tashkiliy va iqtisodiy jigatlarga alohida e’tibor qaratiladi. Xususan agrosanoatni klasterlashtirish jarayoni chuqur integratsiya sharoitini talab qiladi. Klasterlashtirish jarayoni va klasterlar faoliyatini rivojlantirishda qay darajada integratsiya qoidalarini ishlab chiqilishi va ularning ijrosidagi mukammallik bilan bevosita bog’liq bo’ladi.

Ilg’or xorijiy mamlakatlar tajribalarini tizimli tadqiq qilish natijasida umumlashtirilgan ma’lumotlar ichida mintaqaning infratuzilma faoliyatiga xususiy sektorni jalb qilish maqsadli hisoblanadi. Qashqadaryo viloyati hududiy xususiyatlarini, ayniqsa, turizm

salohiyatini hisobga olib, ularning infratuzilma obyektlarini klaster usulida tashkil qilish va rivojlantirish zarur.

MUAMMONI QO‘YILISHI

Mamlakatimizda klasterlashtirish amaliyoti, agrosanoatni klaster usuli yordamida rivojlantirish jahon tajribasidan kelib chiqib, mintaqalarning iqtisodiy-ijtimoiy potensialini, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish tendensiyasini, amalga oshirish mexanizmlarining xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashilgan keng ko‘lamli jarayonlarini bajarishga erishish.

ADABIYOTLAR SHARHI

Agrosanoat majmuasini rivojlantirish axolining turmush darajasini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Shu sababli mamlakat agrosanoat majmuasining rivojlanishga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumati tomonidan doimiy e‘tibor berilib kelinmoqda[1]

Ilmiy nuqtaiy nazardan faoliyat sifatida, jarayon sifatida, omil sifatida va boshqa xususiyatiga ko‘ra ta‘riflash mumkin. Agrosanoatni klasterlashtirish negizida hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga bergan ta‘riflari keng manbalarda keltirilgan bo‘lib, tadqiqotchilar ilmiy ishlarida ulardan foydalanishadi. [3]

Mintaqada agrosanoatni klasterlashtirish negizida hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarini rivojlantirishni modellashtirish va prognozlash, ishlab chiqarishni ko‘p mezonli optimallashtirish, sanoatning hududiy rivojlanishi va uning ko‘p omilli empirik modellarini tasniflash masalalari kinlarning ilmiy izlanishlaridan keng joy egallagan.[4]

Hudud agrosanoatni klasterlashtirish negizida hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish xaridor psixologiyasiga ta‘sir etish motivlarini tadqiq etgan ishlarida agrosanoatni klasterlashtirish tizimini optimal tashkil etish murakkablik jihatlarini modellashtirish usullari yordamida sodda ob‘yekt sifatida o‘rganish g‘oyasini ilgari surib, xususan modellashtirish jarayonida trend modellarning qo‘llanilish mezonlarini zaruriy hodisa sifatida baholashadi [6].

MASALANI YECHISHNING NAZARIY QISMI

Umuman olganda barcha subklaster a‘zolari tarmoq holatida muayyan mintaqa agrosanoatini subklaster usuli yordamida mamlakat miqyosida hududlarga ko‘ra klasterlashtirish natijasida rivojlanuvchi iqtisodiy sektorlar, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni turlicha talqin qilish mumkin. Biroq umumiy holda, shuningdek, asosiylik maqomiga ega omillarni tasniflash muximdir. Shunday omillar sifatida bizning holda hudud ijtimoiy-iqtisodiy muxitidan kelib chiqib bandlikni ta‘minlash, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, mahalliy resurslardan foydalanish jarayonlarini optimallashtirish, hududning har bir

tarkibiy osthududlarini rivojlantirish, innovatsion rivojlanish omillarini rag'batlantirish kabi asosiy masalalarga e'tibor qaratildi.

Maqolamizda biz taklif etayotgan agrosanoat korxonalarini hududlararo subklasterlashtirish asosida rivojlantirish mexanizmi turli hududlardagi tarqoq shakllangan, daromad olishga yunaltingan faoliyat yurituvchi turli ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalar (xo'jalik yurituvchi subyektlar) ni birlashtirgan holda, makon va zamon jihatdan farqlanuvchi harakatini 1)xizmat kko'rsatish 2) qayta ishlash, 3) bozorga chiqarish komponentlarini tizimlashtirgan harakatga aylantirib beradi.

Mintaqa agrosanoati hududlararo klasterlashtirish faoliyat yuritayotgan agrosanoat korxonalarini ko'p tarmoqli klasterlar tipiga o'tkazish bilan jadal rivojlanish bosqichiga olib chiqish mumkin. Xususan, qishloq xo'jaligi tizimidagi agrosanoat klasterining tarkibiy subklasterlarini shakllanishi uning harakat yo'nalishining kengayishini ta'minlaydi. Shuningdek, klasterlar a'zolariga o'zaro bilimlarni almashishga imkon beradi, bu esa qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilishning asosiy manbasi hisoblanadi. Malakali kadrlarni tayyorlash—bu agrosanoat klasterlarining rivojlanish yunalishlaridan biri hisoblanadi.

MASALANI YECHISHNING AMALIY QISMI

Agrasanoatni klasterlashtirish amaliyoti hududlarda infratuzilmani, agroturizmni va ijtimoiy sohani rivojlantirishning muxim omiliga aylandi deyish mumkin. Qashqadaryo viloyatida to'qimachilik g'allachilik va meva sabzavotchikga ixtisoslashgan agroklasterlar tarmog'ini chorvachilik maxsulotlarini iishlab chiqaruvchi,, baliq yetishtirish, parradachilik ishlab chiqarishi va dorivor o'simliklar yetishtiruvchilar a'zoliciga subklasterlar bilan kengaytirishning mexanizmi fermer xo'jaligi, yordamchi dehqon xo'jaliklari, uy xo'jaliklari va qiishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarni qamrab oladi Klasterlar transport, energiya va boshqa infratuzilmalarni rivojlantirishga investitsiyalar jalb qilish mexanizmiga aylandi. Agrasanoatni klasterlashtirish qishloq xo'jaligi rivoji bilan chambarchas bog'liq oziq-ovqat xavfsizligi muammolariga yechim topishda ma'lum bir ustuvorliklarga ega deb baholaymiz.

Yuqoridagilarga asoslangan holda tadqiqotimiz jarayonida subklasterlar asosida rivojlanuvchi agrosanoat klasterlarining mintaqa iqtisodiy potensialiga ta'sir etish mexanizmining takomillashgan variant taklif etildi.

Ushbu ta'sir etish mexanizmini uchun jihatiga ko'ra tarmoqlash mumkin bo'ladi:

1) subklasterga nisbatan. Bunda quyidagi amaliy natijalarga erishiladi:

-subklaster a'zolari asosiy klaster imtiyozlaridan foydalanish. Agroklasterlarni rivojlantirish va raqobatbardoshligini oshirish yo'nalishida hukumat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar (subsidyalar, imtiyozli kredit dasturlar, tashqi savdo tizimidagi qo'layliklar va boshqalar) bilvosita subklaster a'zolariga ham tegishli bo'lib qoladi.

- subklaster a'zolarining asosiy klaster a'zolari bilan to'g'ridan-to'g'ri integratsiyasini ta'minlash. Subklaster azolari asosiy klasterning gorizantal integratsiya asosda birikkan a'zolari bilan vertikal integratsiyalashuvi natijasida biznesni rivojlantirish rejalarini tuzishi, shartnomalarni rasmiylashtirishi, resurs almashishi, axborot ta'minotini yaxshilashi, parallel rivojlanish imkoniyatlariga ega bo'ladi;

2) mintaqa iqtisodiyotiga nisbatan. Bunda quyidagi amaliy natijalarga erishiladi:

- oziq-ovqat ta'minoti va ishlab chiqarish xavfsizligini oshirish. Mintaqa agrosanoat klasterlarini subklasterli rivojlantirish tarmoqda hosildorlik va mahsuldorlikning ortishini ta'minlaydi, ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) sifatni va hajmini oshiradi. Subtarmoqli agrosanoat klasterlari mahsulotni qayta ishlash va saqlash texnologiyasini kuchaytirish siyosatini qo'llab-quvvatlaydi. Mahsulotni sifatli saqlash, qayta ishlashni joriy qilish va kengaytirish oziq-ovqat ta'minoti va ishlab chiqarish xavfsizligini oshirishga xizmat qiladi;

- aholi turmush tarzini yaxshilash, real daromadni oshirish. Subtarmoqli agrosanoat klasterlari mintaqa infratuzilmasini, xususan, ijtimoiy obyektlarni qurish, ta'mirlash, ishga tushirish, yo'lsozlikni rag'batlantirish, hududni obodonlashtirishni moliyalashtiradi. Ichki bozorni rivojlantiradi. Salohiyatli kadrlarni yetishtiradi va ularni moddiy ta'minotini yaxshilaydi. Provardida mazkur amaliyot natijasi aholi turmush tarzini yaxshilash, real daromadni oshirishga olib keladi;

NATIJARLAR

Agrosanoat klasteri subklasterlar asosida rivojlanish mexanizmining eng asosiy amaliy natijalaridan biri—bu uning hududlararo faoliyatining yo'lga qo'yilganligidir. Hududlararo faoliyatining keng imkoniyatlari mavjud bo'lib, territorial cheklanishlarni yumshatish, tovar brendini shakllantirishni osonlashtirish, tashqi aloqalarga kirishishni va mahsulot (xizmatlar) bozorini kengaytirish shular jumlasidandir. Bazis klaster ko'p funksiyali bo'lishi uning korxonalar sifatida takomillashuvini anglatadi. Subklasterli tarmoqlanish ko'p funksiyalikni talab etadi

- hududda qayta ishlash korxonalari faoliyatini yo'lga qo'yishni kengaytirish, ya'ni meva-sabzavotlarni konservalash, sutni qayta ishlash, donni qayta ishlash, go'sht mahsulotlarini qayta ishlash, ikkilamchi xom-ashyolarni qayta ishlash korxonalarini texnik, texnologik ta'minotini intensiv amalga oshirish, malakalali fkdrlarni rag'batlantirish, sohaga investetsiyalarni jalb qilish, innovatsiyalarni joriy etishni moliyalashtirish ko'p funksiyali agroklasterning salohiyatidan kelib chiqib amalga oshirish mumkin bo'lgan iqtisodiy voqeylikdir. Mazkur holatda tarmoqda qo'shilgan qiymat oshadi;

- yangi turdagi, yangi dizaindagi, yangi nomdagi mahsulotlar yaratish agrosanoat klasterlarining tadqiqot va rivojlantirish loyihalarini amalga oshirish funksiyasi bilan bog'liqdir. Bunda, ularning organik mahsulotlar, qo'shilgan qiymatli mahsulotlar, qayta

ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va ularning bozorini shakllantirish tajribalariga tayanish mumkin bo'ladi.

- mahsulotlarni diversifikatsiya qilish imkoniyati agrosanoat klasterlarining bir vaqtning o'zida ko'p xillik mahsulotlarni ishlab chiqarish funktsionalligi va ishlab chiqarish quvvatining keng ko'lamlilik ekanligidir.

MUHOKAMA

Umumiy holda agrosanoat subklasterlari qishloq xo'jaligida qo'shilgan qiymatni yaratishga hududiy maqomdagi ishlab chiqarish drayverlaridir. Haqiqatan, ular qayta ishlashni rivojlantirish, bozorga kirishni osonlashtirish, innovatsiyalarni joriy qilish, kadrlarni tayyorlash, investitsiyalarni jalb qilish salohiyatiga egadirlar.

XULOSA

Haqiqatan klasterlar a'zolariga resurslarni birlashtirishga imkon beradi, bu esa samaradorlikni oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Mahalliy xom ashyodan foydalanishni rag'batlantiradi, bu esa mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga sabab bo'ladi. Agrosanoat klasterlarini subklasterlar asosida rivojlantirishda jarayonning nozik xususiyatlarini doimiy nazorat qilish, jumladan, faoliyati kengaytirilgan subyekt mahsulot (xizmatlar) bozorida a'zolarining o'rnini egallash tamoilida emas, balki a'zolar funksiyalarini o'zlashtirish va ijroda ularning manfaatlarini hisobga olgan holda xarakterni tashkil etishi, ya'ni a'zolarining bozorga kirishini bitta kompleks tizim asosida osonlashtirishi zarur. Ushbu tamoil va mezon yiriklashgan klaster korxonasining monopollashuv darajasini cheklaydi va sog'lom raqobat muxitini yaratishdagi xissasini ta'minlaydi.

Klasterlarni rivojlantirish uchun tashkiliy-iqtisodiy innovatsion mexanizmlar zamonaviy texnologiyalar, boshqaruv tizimlari, xalqaro hamkorlik va moliyaviy qo'llab-quvvatlashni birlashtirgan holda amalga oshiriladi. Bu mexanizmlar klaster ichida innovatsiyalarni rivojlantirish, resurslardan samarali foydalanish va raqobatbardoshligini oshirishga yo'naltirilgan bo'lib, mintaqaviy va milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribalarini tizimli tadqiq qilish natijasida umumlashtirilgan ma'lumotlar ichida mintaqaning infratuzilma faoliyatiga xususiy sektorni jalb qilish maqsadli hisoblanadi. Mintaqa hududiy xususiyatlarini, ayniqsa, turizm salohiyatini hisobga olib, ularning infratuzilma obyektlarini klaster usulida tashkil qilish va rivojlantirish zarur.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-iyuldagi №458-son-Qishloq xo‘jaligi birlashmalarining a‘zolari, meva-sabzavot klasterlari ishtirokchilari va tadbirkorlik subyektlariga mahalliy sharoitda yetishtirilgan intensiv ko‘chatlar (pakana va yarim pakana) xo‘raki, kishmishbop va sanoatbop tok ko‘chatlari hamda payvandtaglarni sotib olish xarajatlarining bir qismini qoplash uchun subsidiya ajratish to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqidagi Qarori.

2. Рахимов, А. Н., Махматкулов, Г. К., и Рахимов, А. М. (2021). Построение эконометрических моделей развития сферы услуг для населения региона и их прогнозирование. Американский журнал прикладных наук , 3 (02), 21–48.

3. Jo‘rayev, F. D., Ochilov, M. A., Rakhimov, A. M., & Doliyev, S. Q. (2023). Algorithms for improving models of optimal control for multi-parametric technological processes based on artificial intelligence. In E3S Web of Conferences (Vol. 460, p. 04013). EDP Sciences.

4. Ochilov, M. A., Juraev, F. D., Maxmatqulov, G. X., & Rahimov, A. M. (2020). Analysis of important factors in checking the optimality of an indeterminate adjuster in a closed system. Journal of Critical Review, 7(15), 1679-1684.

5. Mukhitdinov, Kh S., and F. D. Juraev. "Methods of Macroeconomic Modeling." International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD), e-ISSN: 2456-6470.

6. Raximov, A. N. (2023). Dehqon xo‘jaliklari faoliyatining istiqbolli rivojlantirishga tasir etuvchi omillar. Экономика и социум, (3-2 (106)), 255-262.

7. Мухитдинов, К.С., Рахимов, А.М. Предоставление услуг по размещению и питанию населения региона. Международный журнал тенденций научных исследований и разработок (IJTSRD), eISSN , 2456-6470.

